

POLITICA URBANĂ A CLUJULUI 1886–1918 (REZUMAT)

În perioada dualistă, între 1867 și 1918 Clujul s-a transformat într-un oraș de peste 60 000 de locuitori, reușind să atingă până la sfârșitul perioadei una din cotele cele mai înalte în ierarhia orașelor din Ungaria. A găzduit o burghezie activă din punct de vedere politic, industriași și bancheri bogați, o vastă societate de mici întreprinzători, comercianți și muncitori, fiind unul dintre cele trei centre universitare, având o bogată industrie a presei, cotate a doua cea mai mare din țară, găzduind și unul din cele două mare studiouri de film din Ungaria în 1918. Progresul a fost lent la început, dar a accelerat în jurul anului 1890 datorită consolidării economice la nivel național, ce a contribuit în mod constant la transformarea aspectului urban al orașului.

Cartea se axează pe politica urbană a orașului Cluj între 1886 și 1918, anii care pot fi considerați cea mai dinamică perioadă a progresului urban modern înainte de epoca interbelică, și în cele din urmă, post-comunism. În doar 20 de ani, între 1890 și 1910, populația orașului s-a dublat, iar o mare parte a infrastructurii, locuințelor și dezvoltării ce au format baza pentru modernizarea ulterioară în centru și în cadrul periferiei interioare au fost stabilite în intervalul de timp cercetat. Progresul a fost realizat prin implementarea conceptelor moderne de politică urbană de către comitetul municipal, care a recunoscut necesitatea, a găsit resursele necesare, a impus regulile de organizare și de structură, deschizând calea oportunităților și urgentând alinierea la progresul de nivel național și occidental.

După o scurtă trecere în revistă a metodologiei aplicate, urmată de o introducere în mediul economic, social și politic al orașului, cartea prezintă în capitoul 3 nu mijloacele prin care acest progres a fost posibil, ci mai degrabă sub ce autoritate, respectiv structura de conducere a orașului, precum și funcționarea aparatului decizional în cadrul comitetului municipal. Analiza se folosește de legile vremii, de regulamentele organizatorice ale orașului, de documentele emise de administrație, dar mai ales de protocoalele ședințelor Adunării Generale și de presa locală a perioadei. Cercetarea nu se axează pe dezvoltarea infrastructurii, ci doar în două subcapitole, la fel nu intră în detaliile bugetului municipal, ci dezvăluie și încearcă să analizeze procesul decizional politic al conducerii orașului.

La scurt timp după compromisul din 1867 dintre Austria și Ungaria – ultimul conjugând Transilvania – parlamentul ungar proaspăt ales împreună cu guvernul nou-numit au început lungul proces de reformare a administrației publice a țării – printre multe alte chestiuni urgente. Dezbaterile au durat trei ani, cu

ciocniri grele între cei care favorizau municipalismul și adepții centralizării. Primele legi care urmau să redefinească frontierele interne și structura administrativă a Ungariei – și care au urmat să persiste în forma lor originală până în 1945 în Ungaria post-trianon – au fost adoptate în 1870, intrând în efect doi ani mai târziu.

Alături de comitatele vechi și nou înființate, legea nr. XLII din 1870 a conferit fostelor orașe regale libere și câtorva orașe mai mici – în total 66 de localități – rangul de comitat, astfel ele au devenit municipii cu autoguvernare largă și dreptul de a interveni în chestiuni politice la nivel național. Clujul a fost printre aceste orașe, având o populație civilă de 26 362. Legea a impus – printre altele – că în cazul municipalităților, comitetul municipal urma să aibă cel puțin 48 dar nu mai mult de 400 de membri, un membru pentru 250 de locuitori. În consecință, Adunarea Generală a Clujului (organul decizional al orașului) a fost întrunită pentru prima oară în număr de o sută în 1872, fiind lărgită la 106 în 1873, iar în 1881 s-a stabilit la 112 de membri în conformitate cu populația orașului ce număra 29 923 de locuitori. Efectivul însă nu a fost majorat ulterior, în ciuda creșterii populației.

Organul legislativ al administrației locale, comitetul municipal, era un corp alcătuit din 112 persoane, pe de o parte cei mai mari contribuabili ai orașului, cealaltă parte fiind aleasă în conformitate cu regulile electorale parlamentare pentru un mandat de șase ani. Alături de cei mai bogați și de oamenii de încredere ai urbei, puterea politică decizională (Adunarea Generală) a constat dintr-un număr adițional de 21 de funcționari publici (mai târziu 22), aleși parțial în cadrul Adunării Generale pentru mandate de șase ani (primarul, consilierii, primjurisconsultul, asesorii sedriei orfanale, casierul, inginerul șef, tutorele public și arhivarul) și parțial numiți de către comitele suprem pe viață (șeful poliției – începând cu 1886 –, medicul primar, arhivarul, contabilul șef și adjunctul său). Evident, acești oameni proveneau din diferite statute sociale, posedând averi diferite, în consecință urmând o varietate de interese.

Prezidat de către comitele suprem sau – în caz de obstacole – de către primar, comitetul municipal împreună cu funcționarii publici ai municipiului s-a întrunit o dată pe lună în Adunarea Generală, ținând adunări extraordinare cu ocazii speciale (cum ar fi chestiuni urgente, ori sărbători naționale sau doliu național). Întrunirile în cadrul cărora adunarea s-a preocupat de estimările bugetare sau cu dezbaterile contractelor de utilitate publică durau, de obicei, mai multe zile. Într-un subcapitol am examinat în detaliu Adunarea Generală, de la necesitatea întâlnirilor lunare până la metodele de alegere a funcționarilor publici și mecanismul luării de decizii, cu statistici referitoare la prezența și numărul ordinelor de zi.

O figură cheie în administrația municipală era comitele suprem. Numit de către monarh la recomandarea guvernului, el a acționat ca agent executiv local, punând în aplicare reglementări legale privind autoguvernarea. Pe lângă Adu-

narea Generală, a prezidat și asupra comisiei administrative a orașului, una dintre cele mai importante două autorități de autoguvernare (cealaltă fiind consiliul municipal condus de primar). Președinții altor comisii și consilii erau fie primarul, fie persoanele numite de către comitele suprem, fie bărbați aleși în cadrul comisiilor.

Legea nr. XXI din 1886 a anulat legea nr. XLII din 1870 și a lăsat un număr de doar 24 de municipalități – Clujul fiind una dintre ele – și a întărit autoritatea comitelui suprem, care de acum încolo avea dreptul să convoace o comisie disciplinară de două ori pe an, pedepsind sau înlăturând acei funcționari publici sau birocrați care nu-și îndeplineau sarcinile într-o manieră satisfăcătoare și, de asemenea, urma să numească și șeful poliției, încetând astfel controlul municipalității asupra forțelor sale de ordine. Legea a introdus pe deasupra și dreptul ministerial de anulare a obiecțiilor municipalităților față de un decret controversat emis de guvern, atenuând astfel autonomia politică existentă a autorităților locale.

Primarul, cei patru consilieri (dintre care un viceprimar) și alți înalți funcționari au fost aleși pentru o perioadă de șase ani cu simplă majoritate în Adunarea Generală. Legea nr. I din 1883 despre clasificarea funcționarilor publici a impus ca titularul postului să fie absolvent al unei facultăți de drept, așadar poziția era mai degrabă administrativă decât politică. Primarul a servit ca șef al consiliului local, care pregătea chestiunile administrative ce urmau a fi dezbătute în cadrul Adunării Generale, pentru ca mai apoi să execute deciziile luate în adunare, și a fost de asemenea responsabil pentru gestionarea financiară și a proprietăților orașului.

Cazurile asupra cărora Adunarea Generală a votat în cadrul întâlnirilor lunare erau pregătite de consiliu, de comisiile speciale, precum și de comisiile care se ocupau de alegerile parlamentare și municipale sau de alegerile organizate în Adunarea Generală, sau cele care elaborau și revizuiu listelor cu marii contribuabili. S-au înființat comisii speciale pentru a aborda majoritatea aspectelor privind conducerea urbei, pregătind cazurile și prezentându-le în ședințele Adunării Generale, ele având – pe lângă comisia administrativă – un rol decisiv în dezvoltarea orașului. Cele patru cele mai importante comisii speciale au fost: 1. comisia juridică, pe chestiuni legate de personal și organizare (specialiști în drept, avocați, profesori de drept); 2. comisia financiară, de administrare și de arhitectură (bancheri, industriași, ingineri); 3. comisia de învățământ și cultura comunității (profesori, învățători, preoți); 4. comisia care se ocupa de siguranța publică și problemele militare (șeful poliției, medici, avocați, funcționari de stat etc.). Comisiile speciale erau conduse de cei patru consilieri, iar ședințele consiliului municipal erau fost prezidate de către primar. În fiecare comisie specială Adunarea Generală a numit 20-20 de persoane (25-25 începând cu 1895) din cadrul comitetului municipal în cicluri de trei ani (după fiecare alegere locală), numind noi membri dacă era necesar la începutul fiecărui an datorită eventua-

lelor schimbări survenite pe lista marilor contribuabili (viriliștii). Participarea la ședințele comisiei a fost obligatorie, totuși, de sub această regulă viriliștii se sustrăgeau deseori. Majoritatea intelectualilor au fost aleși în comisia financiară și de administrație, iar unii membrii ai comitetului municipal au intrat în două, eventual chiar și trei comisii în același timp.

Un aspect nou și intrigant al administrației ungare a fost introducerea fenomenului puternic controversat al virilismului în 1870 și 1871, conform căruia jumătate din membrii comitetului municipal a comitatelor, municipiilor și comunelor nu erau aleși ci constau automat din cei mai mari contribuabili, succesiunea fiind reînnoită la sfârșitul fiecărui an. Conform acestor reglementări, intelectualii (profesori și învățători, membrii ai Academiei Ungare de Științe, editori ai revistelor și ziarelor, membrii ai clerului, membrii ai Camerei de Comerț și Industrie, cercetătorii, avocații, medicii, farmaciștii, inginerii, chirurgii, silvicultorii și administratorii de proprietăți mari) au beneficiat de un privilegiu de calcul, astfel încât impozitul pe care-l plăteau era calculat dublu. Impozitele luate în considerare au fost taxa pe proprietate (teren sau imobil) și impozitul pe venit.

Potrivit unor istoriografi maghiari virilismul, această reglementare mai degrabă antidemocratică avea de fapt două scopuri ascunse: pe de o parte conferă acces în conducerea comitatelor, a orașelor și a comunelor unor elemente presupuse filo-gubern și intelectualilor de clasă superioară, înclinând astfel în mod consecvent puterea și influența asupra autogovernărilor locale în favoarea forțelor liberale filo-compromis, pe de altă parte garanta supremația maghiară în comitetele municipale și comunale (maghiarii fiind de regulă mai bogați, exceptând comitatele și orașele fără rang municipal în Ținutul Crăiesc), împiedicând preluarea accidentală a puterii de către membrii oricărei naționalități cu număr mai mare și mai mulți alegători decât cei maghiari. Cu toate acestea, virilismul avea și un scop bine definit, și anume acela de a conferi putere politică și decizională intelectualilor imparțiali care înțelegeau spiritul epocii, astfel încât vechii și marii proprietari de pământ, precum și capitaliștii noi să-și întâlnească opoziția liberală. Nu acesta a fost cazul la nivel național. Grupul înalților contribuabili în majoritatea municipalităților era lipsit de elementul intelectual sau, dacă nu, avea o reprezentare unilaterală a uneia sau a două domenii (mai ales avocați sau în majoritate furnizori de servicii medicale sau mai degrabă ingineri, sau două dintre acestea în aproximativă egalitate), ori grupul intelectualilor prezintă o mare varietate de ocupații. De exemplu, analizând statisticile furnizate de către *Statistica gospodăriilor orașelor maghiare* din 1910 (emisă de Biroul Central de Statistică al Ungariei) în Szatmárnémeti/Satu Mare, numărul marilor contribuabili era de 39 în 1910, dintre care 27 intelectuali, cu o uimitoare majoritate a celor 18 avocați. În cazul orașului Marosvásárhely/Târgu Mureș, unde în comitetul municipal intraseră în 1910 26 de mari contribuabili, 18 din aceștia

erau intelectuali cu diplomă, dintre care numărul avocaților este cel mai mare: 5, secondat de numărul furnizorilor de sănătate: 3.

Clujul a prezentat o imagine unică la nivel național în ceea ce privește virilismul. Începând cu anul 1872 a găzduit cea de-a doua universitate din țară, împreună cu unele dintre cele mai importante birouri administrative ale regiunii, ceea ce a avut un efect considerabil asupra creșterii populației. S-au stabilit în Cluj profesori universitari, avocați, medici, farmaciști, s-au înființat bănci și alte instituții financiare, s-au clădit clinici, biblioteci, clădiri de facultăți, unități de cercetare, clădiri publice, astfel încât a crescut și numărul arhitecților. Dacă până în 1890 majoritatea marilor contribuabili din Adunarea Generală erau mai ales nobili bogați, mari proprietari de pământ, avocați, proprietari de fabrici, comercianți și proprietari de hotel, la începutul secolului al XIX-lea fiecare al doilea mare contribuabil era deja profesor universitar sau funcționar de stat angajat sau pensionat. În interiorul categoriei intelectualilor, procentul mare de avocați bogați a fost eclipsat de creșterea numărului de profesori universitari bine remunerați, în timp ce proporția altor intelectuali a rămas aceeași, acest lucru fiind semnul unei inteligențe extrem de diferențiate și numeroase în oraș. Cu puțin înainte și în timpul primului război mondial, procentul de intelectuali între marii contribuabili a fost de aproximativ 70%. De fapt, dacă analizăm aceeași statistică amintită cu un paragraf mai sus observăm că în ceea ce privește procentul viriliștilor, în anul 1910 Clujul prezenta cel mai mare număr de profesori și învățători dintre toate municipalitățile din Ungaria (10, chiar mai mare decât Budapesta – totuși, dacă luăm tabelele viriliștilor propriu-zise, cuplate la procesele verbale ale Adunării Generale, numărul cadrelor didactice și a profesorilor universitari în jurul anului 1910 este de aproape sau mai mare de 20 din totalul de 56), având de asemenea cel mai mare număr de funcționari publici și întreprinzători în rândul viriliștilor dintre toate municipalitățile (17 – cel mai apropiat fiind Szeged cu 15).

Listele cu cei 56 de mari contribuabili, aplicate pentru anul următor, au fost întocmite la sfârșitul fiecărui an de către comisia de validare aleasă în cadrul Adunării Generale pentru un mandat de un an, sub președinția unei persoane numite de comitele suprem. Listele au fost apoi postate pe un panou, cu termen de două săptămâni pentru ridicarea obiecțiilor. Având în vedere eventualele obiecții, comisia de validare a rectificat ordinea succesiunii, eliminându-i pe cei care n-au acceptat nominalizarea sau au acceptat anterior în altă parte (la nivel de comitat sau comună), apoi a prezentat lista finalizată Adunării Generale, incluzând-o la procesul verbal. Procesele verbale au ajuns ulterior pe microfilm și sunt păstrate la Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale din România. Din păcate, câteva procese verbale lipsesc (1891, 1903, 1909, 1915, 1916) și procesul verbal din 1890 nu conține lista viriliștilor.

Listele existente conțin numele celor mai înalți contribuabili în ordinea taxelor plătite sau calculate dublu, ocupația sau motivația fiscală, adresa, valoarea

impozitului și, în final, motivul multiplicării (în cazul intelectualilor). Cu toate acestea, listele nu sunt precise, cercetarea bazată pe structura socială este prezentată cu o dilemă, și anume categoria proprietarilor de imobil, care nu era o ocupație, ci arată, de fapt, procesul de îmbogățire a persoanelor. Cotația a favorizat impozitul pe proprietate mai ridicat față de impozitul pe venit mai mic, iar la nivelul interconexiunilor sociale a conferit capital de prestigiu. Proprietarii de imobile care au apărut în perioada 1886–1918 puteau proveni din oricare dintre categoriile profesionale, deținând o casă privată în oraș construită din averea acumulată.

Cealaltă jumătate a Adunării Generale, în număr de 56, a fost aleasă în conformitate cu regulile electorale parlamentare pentru un mandat de șase ani, începându-și ciclurile în 1872 într-un mod democratic. Pentru a asigura schimbarea de personal, jumătate din primul contingent ales (25 de bărbați) a renunțat la mandat după trei ani în 1875, după care au fost organizate noi alegeri, însă foștii membri aveau dreptul să fie realeși. După încă trei ani a fost timpul ca jumătatea rămasă să renunțe, dar din nou, și ei puteau fi realeși. Fiecare mandat a durat șase ani, dar, după trei ani, cealaltă jumătate a reprezentanților a fost realeasă. Când un membru a decedat, a demisionat sau s-a mutat din oraș, mandatul său a fost reînnoit cu ocazia primelor alegeri care urmau, fiind specificat în timpul campaniei că este vorba de un mandat mai scurt.

Între anii 1886 și 1918, orașul a organizat unsprezece astfel de alegeri, de fiecare dată în patru circumscripții electorale, și de fiecare dată reînnoind cele 28 de mandate clasice (7 în fiecare district urban) plus cele eliberate pe motiv de moarte, mutare sau demisie. Potrivit legii, fiecare din cele patru districte electorale avea să aibă nu mai puțin de 200 și nu mai mult de 600 de alegători. Având o creștere semnificativă a populației (de la aproximativ 30 000 în 1881 la aproape 60 000 în 1910) aceste cifre au fost depășite rapid de către electoratul clujean. Până în 1910 orașul și-a câștigat dreptul de a instaura nu 112 de membri în comitetul municipal, ci 240. Cu toate acestea, cererile continue către Ministerul Afacerilor Interne în vederea măririi de efectiv al comitetul municipal și reorganizarea districtelor a fost refuzat pentru prima dată în 1892 (comitet municipal: 140, districte electorale: 5), apoi în 1902 (8 circumscripții electorale), mai apoi din nou în 1912 (comitet municipal: 240, districte electorale: 10, cu ceva mai puțin de 600 de alegători fiecare), neavând de ales, comitetul municipal a continuat să funcționeze până în 1918 în număr de 112.

Legea nr. XXI din 1886 a decretat profilul electoral a celui ce putea ocupa o funcție publică după cum urmează: cetățean maghiar (bărbat) în vârstă de 24 de ani alfabetizat, neaflându-se sub tutelă, care de cel puțin doi ani locuiește și plătește impozite în municipiu, deține proprietăți financiare sau intelectuale care-l fac eligibil să voteze în sistemul electoral parlamentar și nu este obiectul unei investigații penale sau de faliment. Cu reînnoirea legii privind drepturile de vot din 1848, legea nr. XXXIII din 1874 a decretat profilul electorului, oare-

cum asemănător cu cel menționat mai sus: cetățean maghiar (bărbat) în vârstă de 20 de ani, neaflându-se sub tutelă, deținând proprietăți financiare sau intelectuale care-l fac eligibil să voteze în sistemul electoral parlamentar sau are drept de vot în baza legii vechi (drepturi de vot posedate între 1848 și 1872). Legea prevedea, de asemenea, valoarea censei de proprietate și a venitului care îngăduia acestei persoane să fie eligibilă și să voteze, acordând deasemenea drepturi de vot automate intelectualilor (în mare parte acelor categorii de intelectuali ca și în cazul intelectualilor cu dublu calcul al impozitului în rândul viriliștilor). Procentul persoanelor cu drept de vot în Cluj (din totalul populației) fusese de 7% în 1900, și 9,2% în 1910.

În mod tradițional, alegerile au avut loc în aceleași clădiri de-a lungul anilor, iar în fiecare district exista câte unul. În primul, alegătorii s-au adunat în Redută (astăzi Muzeul Etnografic al Transilvaniei pe strada Memorandumului), în al doilea în școala evanghelică-luterană (Bulevardul 21 decembrie 1989), în al treilea în clădirea primăriei (Bulevardul Eroilor) și în al patrulea într-o clădire care nu mai există, Clubul Sportiv de Scrimă al orașului (colțul estic al Pieței Mihai Viteazul). Alegerile erau organizate de obicei în zilele de duminică, de la ora 9 dimineața până la ora 4 după-amiaza, sau în cazul în care alegătorii erau prea mulți, câteodată chiar și până seara târziu. Votul era secret (față de alegerile parlamentare, unde votul se exprima public), buletinele erau puse într-un plic sigilat și introduse în urna de vot, proces supravegheat de către comisia electorală, în care fiecare partid delega unul sau mai mulți membri. Alegătorii puteau alege fie să voteze pe o listă întreagă a unuiu dintre partide, districte sau asociații ce au intrat în cursa electorală, fie să voteze pentru anume persoane din câte liste voiau (subliniind sau înconjurând numele), însă dacă selectau mai mulți indivizi decât mandate în districtul lor, votul era anulat. Pe lângă candidații partidelor, districtelor sau asociațiilor, candidau de obicei mulți indivizi neafiliați, însă cu șanse reduse de câștig. Partidele, districtele și asociațiile au nominalizat de obicei un număr de candidați pe măsura mandatelor disponibile. Listele districtelor conțineau în principiu membrii cu prestigiu ai societății, și erau întocmite în cadrul a numeroasele întâlniri convocate înainte de data alegerilor. Listele erau predate alegătorilor la înregistrarea, sau erau trimise prin poștă, ori le primeau la locul de vot.

Până la alegerile din 1894, în oraș existau doar două forțe politice: filiala locală la Partidului Liberal parlamentar majoritar și cea a Partidului pentru Independență/Pașoptist întotdeauna în opoziție, iar față de acestea districtele însele propuneau indivizi cu prestigiu în societatea locală. În consecință, alegerile treceau în relativ calm, cu acorduri anterioare dintre cele două partide, în mai multe rânduri propunând aceiași candidați, în mare parte titulari de foste mandate (foști viriliști sau foști aleși) ori politicieni cu ambiții. Începând însă cu anul 1894 aproape toate alegerile au introdus o noua forță concurentă, chiar dacă aceasta nu avea șanse mari în a schimba paradigma. În 1891, în opoziție cu Par-

tidul Liberal întotdeauna câștigător pe plan național și local (cu mici excepții), unii membri ai comitetului municipal neafiliați vreunui partid împreună cu membri ai Partidului pentru Independență au înființat Partidul Cetățenilor (sau Partidul Orășenesc), însă electoratul acestuia a constat din aceiași alegători care au votat în mod tradițional în favoarea Partidului pentru Independență, astfel acest mic partid local n-avea șanse de câștig. Trei ani mai târziu, în 1894, numeroasa comunitate evreiască din districtul patru – după o încercare eșuată de a-și trece candidații pe lista Partidului Liberal – au boicotat alegerile prin faptul că au votat în exclusivitate doar pe candidatul lor (meseriașul constructor Dávid Smiel) care a intrat astfel în comitetul municipal cu un mandat de trei ani, reușind însă să-și stabilizeze o poziție virilistă în anii ce-au urmat.

În 1897, sindicatul meșteșugarilor și poștașilor au intrat deasemenea în cursa electorală, încercând să-și treacă un număr mic de candidați, însă fără șanse. 1901 a fost anul în care nici o altă organizație nu a concurat pe lângă cele două mari partide, însă după o săptămână de la alegeri unii dintre membrii deziluzionați ai societății au format filiala clujeană a Partidului Democrat organizat de Vilmos Vázsonyi în Budapesta. Deși o putere politică însemnată în capitală, filialele din întreaga țară nu au făcut altceva decât să vegeteze. Trei ani mai târziu însă, pe scena alegerilor locale clujene au apărut noi partide cu mulți candidați. Ramura Kossuth a Partidului pentru Independență a format o coaliție preelectorală cu Ramura Ugron, ambele câștigând mandate în număr însemnat, iar Partidul Nou (organizat de baronul Dezső Bánffy) a intrat și el în alegeri ca a treia cea mai importantă forță. Pe deasupra, și „socialiștii” (meșteșugari, comercianți, fermieri) au încercat să-și treacă puținii candidați, dar fără șanse de câștig.

Anii 1905–1906 au adus o criză politică asupra țării. Partidul Liberal a pierdut alegerile în favoarea Partidului pentru Independență și afiliații săi, astfel încât burgheziei mici din Cluj i s-a deschis calea să obțină mandate în comitetul municipal. Partidul Liberal a fost practic terminat, iar Partidul pentru Independență nu și-a canalizat forțele îndeajuns, așa că 11 „noi membri”, fermieri, meșteșugari și comercianți din districtele III. și IV. au reușit să câștige mandate în comitetul municipal. Trei ani mai târziu, în alegerile din 1909, districtele au decis să nominalizeze în număr mare candidați ai burgheziei mici și au ales să nu susțină trei dintre cele mai notorii nume din politica urbană: István Kecs-keméthy, Sándor Tutsek – ambii membri ai Parlamentului în Partidul Justh (afiliat la Partidul pentru Independență) – și István Apáthy, om de știință și profesor universitar, de mulți ani cel mai vocal lider de opoziție în comitetul municipal. Primii doi au pierdut alegerile, Apáthy a câștigat pe lista Partidului pentru Independență, iar alegerile din acest an au arătat în mod clar că se apropie o schimbare. În alegerile din 1913 fosta putere a Partidului pentru Independență a fost restabilită la nivel național, singurele sale adversare mai în forță la nivel local ar fi putut fi candidații Sindicatului Comercianților sau ai succesorului Partidului Liberal, Partidul Național al Muncii, dar nici una nu a reușit să se

organizeze îndeajuns, astfel Partidul pentru Independență a câștigat primăria în majoritate covârșitoare. În 1915 a sosit momentul ca numărul membrilor decedați sau plecați din oraș să fie completat (alegerile au fost suspendate după război la nivel național), astfel că alegerile din acest an pentru cele 7 mandate au fost câștigate de cei 7 candidați (cinci din partea Partidului pentru Independenței și doi din partea Partidului Național al Muncii).

Dacă înainte de criza politică din anii 1905–1906 alegerile locale din Cluj erau doar un simplu concurs fără mari mize între Partidul Liberal și Partidul pentru Independență, cu candidați proveniți mai ales din clasa mijlocie superioară, începând cu 1906 s-a impus o mică schimbare în favoarea membrilor clasei de mijloc inferioare, numiți de către presă „social-democrați”, în special agricultori, meșteșugari și comercianți, dar care au ales în schimb să îngroașe liniile Partidului pentru Independență. În consecință, acesta a reușit să preia puterea în comitetul municipal, alegându-l pe avocatul Gusztáv Haller ca primar în 1913, cu o majoritate covârșitoare, iar Primăria, anterior liberală, a fost preluată constant de opoziție, avându-l ca lider pe profesorul de zoologie István Apáthy.

Cumpăna dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea a găsit orașul Cluj în prosperitate relativă, cu o burghezie activă din punct de vedere politic, datorită presei, a patra putere locală. După cum s-a văzut anterior, organul de conducere al municipalității a fost comitetul municipal (în forma sa decizională: Adunarea Generală), alcătuit în parte din reprezentanți aleși, și parțial din localnici bogați, cei mai mari contribuabili. Acest mic parlament local cuprindea în mare parte intelectuali, dintre care profesorii universitari erau în număr cel mai mare, asistați de avocați și funcționari de stat (angajați sau pensionați). Într-un număr mult mai mic, avem industriași, bancheri, meseriași, comercianți, agricultori, clerici etc. În interiorul grupului compus din cei care se bucurau de încrederea electoratului (aleșii), cei înstăriți (viriliștii) și funcționarii municipiului se poate identifica un grup restrâns al acelor câțiva care au perseverat în mod activ în conducerea orașului, al căror ambiție rareori depășea frontierele orașului, dar în viața publică locală erau practic peste tot: în consiliul de administrație al băncilor și al altor instituții de credit, în conducerea organizațiilor culturale și a instituțiilor de învățământ, în loja francmasonilor, la conducerea altor asociații, în fruntea cercurilor profesionale, la conducerea universității, etc.

În Capitolul 4 am încercat o reconstruire a rețelei de interese al acestui grup, cu speranța ca în proces să fie posibilă și trasarea hărții de putere locală pe care aparatul de luare a deciziilor a fost ferm plasat.

Pe durata procesului de familiarizare cu mecanismele politicii urbane a Clujului dualist am dat peste aceleași personaje în aproape fiecare aspect al vieții publice a orașului. În interiorul cercului relativ populat al politicienilor locali, un grup mai restrâns de bărbați pare să fi dominat spectrul, persoane cu prestație socială ridicată, provenind dintr-o varietate de categorii de venituri, de obicei deținând mai mult decât o poziție formală în societatea locală și, fără excep-

ție, toți dintre aceștia fiind într-un anume moment în posesia unui mandat politic în autoritatea autogovernară a orașului. Necesitatea de a identifica interesele acestor bărbați a apărut imediat, evoluțiile cercetării au conturat cercul restrâns al elitei multipoziționale a Clujului la cumpăna secolelor.

După ce am schițat câteva teorii care ajută la înțelegerea și clasificarea eliteilor politice locale în interiorul elitelor în general și în interiorul interpretării naționale (maghiare) în special, am clarificat și conceptul de elită multipozițională aplicată în cazul unei localități cu o libertate relativ largă privind autogovernarea. În concluzie, am definit elita multipozițională locală în Ungaria dualistă ca acel grup constrâns din elita guvernării într-un mediu autonom din punct de vedere politic, care, prin acumulări de poziții prominente instituționale și organizaționale și-a asigurat monopolul deciziilor, menținând astfel o influență considerabilă în treburile orașului. Acest grup poate fi identificat cu ușurință în cadrul comitetului municipal din Cluj în perioada dualistă.

În vederea identificării domeniilor de interes ale actorilor-cheie, al celor care au avut capacitatea și autoritatea de a-i influența pe ceilalți sau de a forma majorități, am fost preocupat în găsirea unui punct de vedere din care îi puteam selecta pe cei care aparent au modelat viața publică a orașului, cei care au fost mai motivați să îndeplinească un rol politic în oraș, chiar dacă unii dintre ei au folosit aceste părți în vederea accesării politicii naționale. Însă, în cei 34 de ani de istorie modernă, atunci când instituțiile politice erau conduse în mare număr, cercetările aprofundate efectuate asupra contingentului total al comitetului municipal ar fi luat mult prea mult timp și m-ar fi condus pe un drum mult prea populat de figuri fără mare importanță. În consecință, a trebuit să aplic câteva reguli prin care să pot selecta în două etape în vederea restrângerii numărului mare de actori politici doar la „nucleul” politicii urbane. Criteriul pe baza căruia am selectat în prima etapă au fost trei calități politice: manifestarea voinței și ambiției politice, folosirea oportunității, asociată cu o măsură cantitativă: numărul de mandate. În a doua etapă și pe baza surselor secundare (reperorii, anuare, alte tabele nominale, liste cu francmasoni, surse privind cercurile profesionale și de învățământ, almanace, etc.) am căutat pozițiile împlinite ale acestor indivizi în fruntea unor organizații, asociații, cercuri profesionale, de cultură, de învățământ, ale băncilor și firmelor. Procesul a presupus însă și a început cu stabilirea unui câmp teoretic și metodologic pe baza căruia limitele voinței politice, ale ambiției și ale oportunității, precum și a practicii se pot materializa, eliminându-i pe acei aleși care au obținut doar un singur mandat sau pe cei care au intrat automat în comitetul municipal (viriliștii) însă au ales pasivitatea, concentrându-mă doar pe aceia care nu numai că au intrat în cercul restrâns de politicienilor locali, ci și-au continuat cariera/activitatea în mod voluntar în politica urbană. Din păcate, această selecție nu-i putea include pe cei a căror moarte a intervenit prematur în intervalul de timp cercetat sau, sfârșitul sistemului politic a sosit prea devreme.

Numărul total al persoanelor care au deținut pentru o anumită perioadă de timp drepturi de vot în comitetul municipal în anii 1886-1918 – chiar și cu surse incomplete (procesele verbale lipsă din anii 1891, 1903, 1909, 1915, 1916) lista este imensă, include peste 500 de nume. Pentru a-i identifica pe cei care în mod formal, pe baza surselor, se prezintă ca fiind cei mai persistenți politicieni locali cu poziții de conducere și în alte domenii, am aplicat criteriile de selecție mai sus menționate, astfel restrângând grupul elitei multipoziționale la 80 de persoane.

Datele strânse vizând persoanele selectate, active din punct de vedere politic, foarte motivate, longevive și multipoziționale au fost aranjate într-o listă care conține numele, dreptul de intra în comitetul municipal, profesia/ocupația lor, perioada de activitate în comitetul municipal, legăturile cu o bancă sau altă instituție financiară, rolul de conducere într-o asocieră, alte detalii (apartenența la Academia Ungară de Științe, interese în firme, conducerea unor societăți, etc.).

Ramura multipozițională a conducerii orașului arată un grad ridicat de interconexiune, ceea ce conduce la concluzia de a privi acest influent cerc al orașenilor ca pe unul care a reușit să-și dezvolte interese largi în domeniul financiar, în sectorul instituțional și educațional al societății locale, având în acest fel o înțelegere profundă a nevoilor orașului, fiind ferm bazați în centrele informale de rețea. Legăturile familiale și aspectul confesional sunt importante și pot aduce unele informații necesare cu privire la nivelul relațiilor personale. Ce este de o importanță și mai mare în ceea ce privește guvernarea orașului sunt acele relații semi- sau pe deplin publice (bănci, consilii de conducere, asociații, firme, francmasonerie, etc) care, probabil, au condus la relații care confereau nu doar capital politic și de prestigiu, dar în aceeași măsură atribuiă cunoștințe manageriale și de conducere, și de asemenea, puteau fi folosite pentru a strânge informații financiare, a le pune în practică, ori pentru a conecta interese economice. Elită multipozițională a Clujului din perioada dualistă are în componență în majoritate intelectuali (extrem de mulți avocați), bancheri, industriași și comercianți, iar în număr extrem de mic persoane ce proveneau din clasa socială a celor cu venituri mici (meșteșugari), și în număr și mai mic fermieri bogați ce locuiau la marginea orașului, arhitecții și inginerii însă absentează în totalitate. Informațiile puține găsite asupra situației profesionale afirmă ideea că elita orașului era în mare parte catolică și calvinistă, ceea ce nu este o surpriză, situația generală la nivelul populației fiind similară. Statistica pe baza locurilor de naștere sugerează o compoziție preponderent non-nativă naturalizată.

Interesant este faptul că există membri ai elitei multipoziționale în consiliile de administrație ale companiilor care depindeau de contractele orașului, fapt care ridică o mare suspiciune cu privire la conflictul de interese în guvernarea orașului, în plus, coloana extrem de aglomerată cu interese bancare din ultima listă sugerează o situație similară, știind că orașul avea depozite în trei sau patru

bănci în același timp, și credite de la cel puțin două în orice moment. Periodic, mai ales atunci când băncile fuzionau sau apăreau altele mai noi, Adunarea Generală vota mutarea depozitelor, adunări care erau o ocazie de lobby intens. Având o componentă francmasonică cu adevărat numeroasă în elita multipozițională, ar fi extrem de util să aflăm ce se întâmpla în lojă francmasonică, puținele surse oficiale arată doar componenta și cronologia generală.

Cercetarea privind elita multipozițională în guvernarea orașului cu siguranță nu acoperă toate aspectele, ci doar descoperă – pe cât posibil – stratul superior subțire al unei rețele mai mari, dar acel strat subțire și-a dezvoltat rădăcini adânci în societate. Identificarea acestui strat superior al elitei autoguvernării locale în cadrul comitetului municipal și trasarea interconexiunilor pe cât era posibil reprezintă o nouă și necesară inovație în procesul aflării condițiilor în care conducerea orașului a adus îmbunătățiri într-o epocă cu dezvoltare constantă.

Istoria instituțională a poliției orașenești beneficiază de un capitol separat (Capitolul 5). Procedura oficială era o componentă esențială a politicii urbane, iar în Cluj, ca în toate orașele, relația dintre populație și administrația orașului era mediată în principal de poliție. Prin urmare, am considerat necesar să urmăresc procesele de schimbare și dezvoltare ale acestei instituții, mai ales că relația dintre oraș și poliție în epoca dualistă prezintă cu mai multe ocazii modelul reciprocității dintre agresor și victimă, ceea ce era strâns legat de personalitatea șefilor de poliție.

În Capitolul 6 am examinat procesele, schimbările și conflictele care au caracterizat politica urbană a Clujului în perioada 1886–1918, precum și schimbările în balanța forțelor și în relațiile de putere din cadrul primăriei, influențate în mare măsură de politica națională. Am împărțit perioada în trei scurte epoci în funcție de atitudinea puterii decizionale în comitetul municipal, atitudine caracteristică mandatelor celor trei primari: Géza Albach (1886–1898), Géza Szvacsina (1898–1913) și Gusztáv Haller (1913–1918). În timpul celor două mandate ale lui Albach, deciziile se luau încet, accelerându-se doar atunci când orașul s-a confruntat cu urgența pandemiei de holeră în 1892–93, reușind să pună bazele și să-și construiască sistemul de apă potabilă și canalizare, dar neavând soluții în tratarea intoxicației periodice a apei datorită depozitării deșeurilor chiar lângă fântâni. În cei cincisprezece ani (două mandate și jumătate) ale conducerii sub Géza Szvacsina, comitetul municipal a reușit să extindă serviciul public de apă potabilă, sistemul de canalizare și electricitatea publică datorită creșterii în cerere și a nevoii de modernizare, însă politica urbană a orașului a fost zdruncinată de trei evoluții majore. În primul rând în 1901, după asasinarea brutală a unui ofițer de armată de către doi polițiști urmată de o revoltă generală, șeful poliției Pál Deák a fost pensionat, ca mai apoi să fie ales asesor al sedriei orfanale din cauza loialității manifestată față de el de către comitetul municipal. Poliția orașului a fost însă reformată condiționând chiar și viața privată a agenților de po-

liție. În al doilea rând, și legat de fostul șef al poliției, viceprimarul Mór Nagy a fost folosit ca țap ispășitor în 1902 de către primarul Géza Szvacsina în vederea aplanării vinei proprii în chestiunea unei sume uriașe care lipsea din finanțele orașului din cauza neglijenței fostului șef al poliției, care a fost din nou protejat, astfel încât primarul a jertfit în schimb cariera și prestigiul viceprimarului Nagy. În al treilea rând, după criza politică majoră din 1905–06, Adunarea Generală a fost transformată constant într-un câmp de bătălie pe chestiuni de politică de partid și, deși funcționarii publici, liberali în majoritate au dus o luptă strânsă în vederea menținerii caracterului apolitic al ședințelor Adunării Generale. Liderul local al Partidului pentru Independență István Apáthy însă a dus la îndeplinire curmarea carierei politice a consilierului și viceprimarului Béla Fekete-Nagy, omul puternic al rezistenței liberale, aducându-l pe avocatul Gusztáv Haller în funcția de primar în 1913. La scurt timp după aceea s-a declanșat primul război mondial, o conjunctură negativă cu efecte complexe în ceea ce privește Clujul, pe care le-am prezentat și analizat în ultimul subcapitol.

Războiul îi neliniștește și pe cei ce nu se află în apropierea liniei de front, acesta fiind și cazul societății clujene. Începând cu 1914 populația orașului a căzut repede victimă efortului de război. Alimentarea a devenit din ce în ce mai greoaie, hrana s-a împușinat, preturile au crescut, recvirările au intrat într-o rutină lunară, iar cei cu venituri mici și mijlocii au devenit și mai săraci, marea majoritate a familiilor răzbind sub limita sărăciei. Forța muncitoare a femeilor n-a putut înlocui absența mai multor mii de bărbați din economia locală. Orașul a fost invadat de cadrele militare în drum spre și dinspre front, și a fost practic sufocat în septembrie 1916 sub invazia refugiaților puși pe drum de frica armatei române proaspăt intrate în război. Circumstanțele favorizau comerțanții, practicanții pieței negre, proprietarii de cafenele și tânăra industrie a filmului mut. Prin măsuri disperate conducerea orașului s-a străduit din răspuțeri să tina recesiunea sub control. Sfârșitul conflagrației a prins monarhia Austro-Ungară în plin haos de destrămare și o nouă epocă avea să înceapă în istoria Clujului.